

Məmmədzadə A.İ.*

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2021.64.59-70
UOT 347.1

**Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi tarixində
fiziki şəxsin həyatına və sağlamlığına vurulmuş zərərə görə
məsuliyyətin hüquqi tənzimlənməsi**

Xülasə: Elmi araşdırmalar zamanı tətbiq olunan vacib metodlardan biri tarixi yanaşma sayılır. Hər hansı hadisə və ya prosesin məqsədə uyğunluğu məsələsi üzrə düzgün nəticənin əldə olunması xeyli dərəcədə onun tarixi mənşəyinin araşdırılmasından asılıdır. Axı heç bir hadisə və proses yoxdan yaranmır və təcrid olunmuş vəziyyətdə mövcud olmur. Bu səbəbdən tarixi yanaşmanın inkar edilməsi öyrənilən hadisə və ya prosesin istifadəsində gec-tez səhvlərə yol verilməsinə gətirib çıxarır. Tarixilik hadisə və proseslərə zamana görə dəyişən və inkişaf edən əlaqələrin məcmuunu kimi baxılmasını zəruri edir və onların dinamikası ilə kifayət qədər sabit mərhələlərinin üzvü əlaqəsinin əks etdirir. İnkişafın özü isə səbəblərlə nəticələrin çulğalaşması prosesində baş verir. Tarixi yanaşma nəzərdən keçirilən prosesin, hadisənin dinamikasında baş vermiş həm pozitiv, həm də neqativ dəyişikliklərin müəyyən edilməsinə, mühüm olan və mühüm olmayan cəhətlərin ayırd edilməsinə imkan verir ki, bunun əsasında da onun gələcək uğurlu inkişafının proqnozunu cızmaq mümkün olur.

Tarixi yanaşmanın vacib metodoloji tələblərindən biri araşdırmaların xronoloji ardıcılıqla, mərhələlər üzrə aparılmasıdır. Tarixi dövrlər üzrə təsnifatın aparılmasında müvafiq cəmiyyət və ya dövlətin inkişafında baş vermiş əsas siyasi, iqtisadi və ya mədəni hadisələr meyar kimi götürülür. Lakin tarixi inkişafın hər bir yeni mərhələsində münasibətlər boş yerdə deyil, əvvəlki dövrlər ərzində təməllər üzərində formalaşır. Münasibətləri tənzim edən qanunvericiliyin yarandığı və inkişaf etdiyi şəraiti, siyasi və hüquqi rejimi nəzərə almadan vətəndaş və mülki cəmiyyət institutlarının uğurlu inkişafından söhbət etmək mümkün deyildir.

Sovet qanunvericiliyində fiziki şəxsin həyatı və ya sağlamlığına vurulmuş zərərə görə maddi məsuliyyət daşıyan təqsirli şəxsə qarşı mülki iddia vermək hüququ nəzərdə tutulmuşdur. Mülki iddiaya müvafiq cinayət işi ilə birlikdə baxılmasının və mülki iddianın bu şəkildə həll edilməsinin üstünlüyü cinayət təqibinin ittiham və mülki-hüquqi nəticə doğuran hissələrinin tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılmasına imkan vermişdir. Hazırda qüvvədə olan qanunvericilikdə bu əhəminin qorunub saxlanması və yeni mülki-hüquqi mexanizmlərin müəyyən edilməsi müvafiq sahədə hüquqi tənzimləmənin inkişafının göstəricisi kimi qiymətləndirilməlidir.

Açar sözlər: mülki qanunvericilik; fiziki şəxs; fiziki şəxsin həyatı və sağlamlığı; zərər; məsuliyyət; hüquqi tənzimlənmə.

Müstəqil elm sahəsi kimi sosiologiyanın banisi, məşhur fransız filosofu O.Kontun (1798-1857) söylədiyi kimi, hər bir konsepsiya yalnız o zaman düzgün anlaşıla bilər ki, onun tarixi bəlli olmuş olsun [7, s. 204]. O.Kontun bu fikri mübahisəsiz olaraq ictimai həyatın bütün hadisələrinin, o

* Məmmədzadə Aynurə İlqar qızı - Bakı Dövlət Universitetinin Mülki hüquq kafedrasının doktorantı (Azərbaycan).
E-mail: am1988ma@outlook.com

cümlədən insanların gündəlik olaraq ən çox üzləşdikləri mülki hüquq münasibətlərinin tədqiqi zamanı rəhbər tutulmalıdır. Qeyd edilənlərə əsasən, fiziki şəxsin həyatı və ya sağlamlığına vurulmuş zərərə görə məsuliyyətin mülki-hüquqi qaydada həlli vəziyyətinin mülki qanunvericiliyin ümumi inkişaf tarixi kontekstində nəzərdən keçirilməsini məqsədə müvafiq hesab edirik.

Azərbaycanın ictimai-iqtisadi və mədəni həyatında Rusiya İmperiyası tərəfindən işğal olunduğu tarixədək başlıca sosial tənzimləyici alət islam dini normaları, şəriət qaydaları olmuşdur. Müqəddəs Qurani-Kərimin 32-ci ayəsində buyrulur ki, İsrail oğullarına Tövratda yazıb hökm etdik ki, hər kəs bir kimsəni öldürməmiş (bununla da özündən qisas alınmağa yer qoymamış) və yer üzündə fitnə-fəsad törətməmiş bir şəxsi öldürsə, o, bütün insanları öldürmüş kimi olur. Hər kəs belə bir kimsəni diriltə (ölümdən qurtarsa), o, bütün insanları diriltmiş kimi olur. Quranın elmi şərhlərində göstərilmişdir ki, Qabil günahsız Habil qəsdən öldürməklə, qatilə çevrilməklə əslində özünün ruhunu, hətta həyatını itirdi, bundan sonra o, həyatdan daha zövq ala bilməyəcəkdi. Təqsirsiz şəxsin qətlə böyük günah olduğundan, öldürülən şəxsin yer üzündə yaşadığı müddətdə yol verdiyi günahları qatilin günahları üzərinə hesablanır [9, s. 402-403].

Qurani-Kərimin ən-Nisa Surəsinin 93-cü ayəsində Allah buyurmuşdur ki, hər kəs bir mömin şəxsi qəsdən öldürərsə, onun cəzası əbədi qalacağı cəhənnəmdir. Allah ona qəzəb və lənət edər, axirətdə onun üçün böyük əzab hazırlar! Həmin surənin 92-ci ayəsində isə buyrulur ki, heç bir möminə başqa bir mömini öldürmək yaraşmaz. Bu səhvən (xəta üzündən) olduqda müstəsnadır. Hər kəs bir mömini səhvən öldürərsə, o zaman o, mömin bir qul azad etməli və öldürülmüş şəxsin ailəsi qanbahasını sədəqə olaraq bağışlamadıqda onlara (ölən şəxsin varislərinə) tam şəkildə qanbahası verməlidir. Əgər öldürülən şəxsin özü mömin olduğu halda, sizə düşmən olan tayfadandırsa, o vaxt öldürən şəxs mömin bir qul azad etməlidir. Əgər öldürülən şəxs sizinlə əhd (müqavilə) bağlamış bir tərəfdən olarsa, o zaman onun ailəsinə qanbahası verməklə bərabər, mömin bir qulu azad etmək lazımdır. Hər kəs azad etməyə qul tapa bilməsə, o, Allah tərəfindən tövbəsinin qəbul edilməsi üçün bir-birinin ardınca (arası kəsilmədən) iki ay oruc tutmalıdır.

Bir başqa ayədə göstərilir ki, biz Tövratda İsrail oğullarına yazıb hökm etdik ki, canın qisası can, gözün qisası göz, burnunun burun, qulağın qulaq, dişinki diş və yaralarınkı yaralardır. Lakin hər kəs qisası bağışlasa, bu onun üçün bir kəffərdir (Allah onun günahlarını bağışlar. Və ya zərərdə qisası bağışlasa, bu canı üçün bir kəffərdir. Haqq sahibi haqqından vaz keçib onu tələb etməsə, Allah da cinayətkarı cəzalandırmaz) (əl-Maidə surəsinin 45-ci ayəsi).

Göründüyü kimi, islama görə insan həyatı toxunulmazdır. Qətl əməlinin törədilməsinə görə mömin qulun azad edilməsi islamın quldarlığı mühakimə etməsini təsdiq edir. Mömin qulun azad edilməsi möminin öldürülməsinə kompensasiya sayılır, bununla ona öldürülmüş möminin əvəzinə həyat verilir. Öldürülmüş şəxsin ailəsinə qanbahasının ödənilməsi isə onun qohumlarının kədərinin azaldılması, maddi itkilərinin yerinin doldurulması məqsədini daşıyır.

1813-cü il Gülistan və 1828-ci il Türkmənçay müqavilələri ilə Azərbaycan ərazisinin İran və Rusiya imperiyaları arasında bölüşdürülməsi başa çatmış və bundan sonra respublikamızın mövcud olduğu indiki ərazidə dini hüquq sistemindən dünyəvi hüquq sisteminə keçid, daha dəqiq desək, Rusiya qanunvericiliyinin tətbiqi prosesi başlanmışdır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, təxminən elə bu ərəfələrdə Rusiyada Avropanın aparıcı universitetlərində təhsil almış və Roma hüququnun müddəalarını mənimsəmiş D.İ.Meyer (1819-1856), N.L.Dyuvernua (1836-1906), S.V.Paxman (1825-1910) və digər alimlərin səyi nəticəsində ölkənin mülki hüquq elminin əsası qoyulmuşdur. 1649-cu ilədək Rusiyada şəxsi və əmlak münasibətlərinin tənzimlənməsində hüququn əsas mənbəsi qismində adət hüququ çıxış etmişdir. 1864-1870-ci illərdə həyata keçirilən islahatlar ölkənin təkcə

məhkəmə quruluşunun deyil, həmçinin bütövlükdə hüquq sisteminin inkişafına öz təsirini göstərmişdir. Qafqaz quberniyalarında həmin islahatların keçirilməsinə nail olmaqdan ötrü 1865-ci ildə xüsusi komissiya yaradılmışdır.

1917-1920-ci illər Rusiya və onun quberniyalarında bolşeviklərin hakimiyyətə gəldiyi dövrdür. Sovet hüququnda ideoloji təsirin olmasına rəğmən, bu illərdə əvvəlki dövrlər ilə müqayisədə mülki hüquq haqqında təlimin daha sistemli surətdə inkişaf etdiyini qeyd etmək lazımdır. Torpaq haqqında dekretin qəbul edilməsi ilə Rusiyada xüsusi mülkiyyət münasibətlərinin ləğvinin əsası qoyulmuş oldu. Azərbaycan İnqilab Komitəsinin 1920-ci il 5 may dekreti ilə torpaq üzərində xüsusi mülkiyyət ləğv edildi, 27 may dekreti ilə neft sənayesi xalqın ümumi sərvəti elan edildi, 11 iyun dekreti ilə isə bank sistemi dövlətin inhisarına keçdi.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində devrilmiş hökumətin sosialist hüquq düşüncəsinə zidd olmayan qanunlarından istifadəyə icazə verilmiş olsa da, getdikcə ictimai münasibətlərin yeni qəbul olunmuş hüquqi aktlar, o cümlədən məcəllələr ilə tənzim edilməsi prosesinə start verildi. Qeyd edək ki, keçmiş Sovetlər İttifaqında Cinayət Məcəlləsindən fərqli olaraq Mülki Məcəllənin hazırlanmasına bir qədər gec başlanılmışdır. Bu, sovet hakimiyyətinin ilk illərdə Mülki Məcəlləyə Cinayət Məcəlləsi qədər ehtiyacının olmaması ilə bağlı olmuşdur. RSFSR-in ilk Mülki Məcəlləsi 1922-ci il oktyabrın 31-də ÜRMİK tərəfindən təsdiq edildi və 1923-cü il fevralın 1-də qüvvəyə mindi. RSFSR Mülki Məcəlləsinin qəbul edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin qərarı ilə Ədliyyə komissarlığına onun əsasında respublikanın Mülki Məcəlləsini hazırlamaq vəzifəsi tapşırıldı. 1923-cü il iyunun 16-da Azərbaycan SSR MİK-nin ikinci çağırış üçüncü sessiyasında respublikamızın ilk Mülki Məcəlləsi qəbul edildi, sentyabrın 8-də “Bakinskiy raboçiy” qəzetində dərc edildi. Cəmi 524 maddədən ibarət olan Azərbaycan SSR-in ilk Mülki Məcəlləsi, digər sovet respublikalarının mülki məcəllələrindən fərqli olaraq, əlavə olaraq 3 bölməni də (nigah, ailə və qəyyumluq haqqında 88 maddəni) nəzərdə tutmuşdur [4, s. 358-359]. Məcəllədə əsas hissə öhdəliklərdən irəli gələn müqavilələrdən ibarət olmuşdur.

Ümumiyyətlə, keçmiş SSRİ-də mülki hüquq elmi düşüncələrinin inkişafının aşağıdakı tarixi dövrləri fərqləndirilir:

- 1) əmtəə münasibətlərinin minimuma endiyi, birbaşa (əmtəəsiz, pulsuz) bölgü münasibətlərinin geniş yayıldığı dövr (1917-ci il oktyabr inqilabından 1921-ci ilə qədər olan dövr);
- 2) xüsusi əmtəə münasibətlərinin geniş yayıldığı dövr (1922-1928-ci illər);
- 3) xüsusi əmtəə münasibətlərinin mülki dövrüydən sıxışdırılıb aradan çıxarıldığı və planlı təsərrüfat sisteminin geniş yayıldığı dövr (1929-1937-ci illər);
- 4) mərhələlər ilə planlı təsərrüfat sisteminin inkişaf etdiyi dövr (1938-ci ildən başlayaraq) [7, s. 34].

1961-1964-cü illərdə keçmiş SSRİ-də mülki qanunvericilik aktlarının növbəti kodifikasiyası (məcəllələşdirmə) aparılmışdır. 1961-ci ilin dekabrın 8-də beşinci çağırış SSRİ Ali Soveti tərəfindən 8 bölmə, 129 maddədən ibarət olan “SSR İttifaqı və müttəfiq respublikaların mülki qanunvericiliyinin Əsasları” qəbul edildi. Əsaslara uyğun olaraq 1964-cü ilin iyunun 11-də RSFSR-in ikinci Mülki Məcəlləsi qəbul edildi. Yenə də Əsaslara uyğun olaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən 1964-cü il sentyabrın 11-də respublikamızın ikinci Mülki Məcəlləsi qəbul edilir və 1965-ci il martın 1-dən qüvvəyə minir.

Sosialist təsərrüfat sisteminin və sosialist mülkiyyətinin möhkəmləndirilməsi və digər məsələlər ilə yanaşı, vətəndaşların maddi və mənəvi mənafeyinin mühafizəsinə kömək etməsini təsbit edən 1964-cü il Mülki Məcəlləsi 8 bölmədən, 574 maddədən ibarət olmuşdur. “Öhdəçilik

hüququ” adlanan üçüncü bölmə “Öhdəçiliklər haqqında ümumi qaydalar” və “Öhdəçiliklərin ayrı-ayrı növləri” adlanan 2 hissədən və 25 müstəqil fəsildən (Məcəllənin 21-45-ci fəsilləri) ibarət olmuşdur. 42-ci fəsil “Ziyan vurmaq nəticəsində əmələ gələn öhdəçiliklər” adlanmış və Məcəllənin 442-467-ci maddələrini əhatə etmişdir.

Bəhs etdiyimiz Məcəllədə ziyan vurmağa görə məsuliyyətin ümumi əsaslarına görə, vətəndaşın şəxsiyyətinə və ya əmlakına vurulmuş ziyanın, habelə təşkilata vurulmuş ziyanın, SSR İttifaqının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, bu ziyanı vurmuş şəxs tərəfindən tam həcmdə ödənilməli olması nəzərdə tutulmuşdur. Ziyan vuran şəxs, ziyanın onun təqsiri olmadan vurulmasını sübut etdikdə, ziyanı ödəməkdən azad olunmuşdur. 1986-cı il 16 iyun tarixli Fərman ilə Məvəlləyə hüququayğun hərəkətlərlə vurulmuş ziyanın yalnız qanunla nəzərdə tutulan hallarda ödənilməli olmasını nəzərdə tutan müddəə əlavə olundu [2].

Təşkilat işçilərin vurduğu ziyana görə məsuliyyət daşımışdır. Lakin burada mütləq şərt ziyanın işçilərin əmək (qulluq) vəzifələrini yerinə yetirmələri ilə bağlı və onların təqsiri üzündən baş verməsi müəyyən edilmişdir. Dövlət təşkilatlarının və ictimai təşkilatların, habelə vəzifəli şəxslərin inzibati idarəetmə sahəsində qanunsuz hərəkətləri ilə vurulmuş ziyana görə də məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur. İnzibati idarəetmə sahəsində vəzifəli şəxslərin öz qulluq vəzifələrini icra edərkən qanunsuz hərəkətləri ilə vətəndaşa vurduqları ziyan ümumi əsaslar üzrə ödənilmişdir. Təşkilatların belə hərəkətləri ilə vurulan ziyana görə məsuliyyəti isə qanunla müəyyən edilmiş qaydada yaranmışdır.

Bütün formallığına baxmayaraq, 1964-cü il Mülki Məcəlləsində təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin qanunsuz hərəkətləri ilə vurulmuş ziyana görə məsuliyyət müəyyən edilmişdir. Belə ki, 1986-cı il 17 noyabr tarixli fərmanla Məcəlləyə əlavə edilmiş 444-1-ci maddəyə əsasən, qanunsuz məhkumetmə, qanunsuz olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə, qətimkan tədbiri kimi həbsə almanı qanunsuz tətbiq etmə, həbs və ya islah işləri növündə qanunsuz olaraq inzibati tənbeh vermə nəticəsində vətəndaşa vurulmuş ziyan təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin təqsirindən asılı olmayaraq, qanunla müəyyən edilmiş qaydada dövlət tərəfindən tam ödənilməsi müəyyən edilmişdir [3].

Diqqəti cəlb edən digər məqam zəruri müdafiə və son zərurət vəziyyətində vurulan ziyana görə məsuliyyətin tənzimlənməsi olmuşdur. 1964-cü il Mülki Məcəlləsinin 445-ci maddəsinə görə, zəruri müdafiə vəziyyətində, onun həddini aşmadan vurulan ziyan ödənilməməlidir. Lakin son zərurət halında vurulan ziyan, ziyan vuran şəxs tərəfindən ödənilməlidir. Belə ziyanın vurulma şəraitini nəzərə alaraq, məhkəmənin, ziyanı ödəmək vəzifəsini ziyan vuranın mənafeyini müdafiə etdiyi üçüncü şəxsin üzərinə qoymaq, yaxud həm ziyan vuranı, həm də üçüncü şəxsi, ya tamamilə və ya qismən ziyanı ödəməkdən azad edə bilmək hüququ olmuşdur.

Zəruri müdafiə, son zərurət halları əməlin ictimai təhlükəliliyini və qeyri-hüquqiliyini aradan qaldıran hərəkətlər olaraq ictimai faydalı, məqsədmüvafiq əməllər sayılmış, vətəndaşlara ictimai təhlükəli qəsdlərdən qorunmaq üçün təqdim olunmuş hüquqlar kimi müəyyən edilmişdir. Sovet cəmiyyətində hakim olan mənəvi normalar ictimai təhlükəli qəsdin qarşısını alan zəruri müdafiə və son zərurət hərəkətlərinə haqq qazandırmış, ədalətsizliyə qarşı bərişməzliliyi, ictimai borcun dərk edilməsini yüksək prinsip kimi elan etmişdir [5, s. 161]. Bu baxımdan həmin əməllər nəinki ictimai təhlükəli, hətta hüquqa zidd sayılmamışdır. Azərbaycan SSR-in ilk Cinayət Məcəlləsində zəruri müdafiəyə verilən anlayışda “qəsd” sözündən əvvəl “qanunsuz” ifadəsinin yerində işlədilməməsi, qanunda bu növ əməllər ilə bağlı məsuliyyətdən azad etmənin əsaslarının aydın ifadə olunmaması, 1927-ci il Cinayət Məcəlləsində isə zəruri müdafiəyə verilən anlayışda müdafiənin qəsd edənə zərər

vurmaq yolu ilə həyata keçirilməsi əlamətinin nəzərdə tutulmaması bu mövzuda həm elmi-nəzəri, həm də praktiki müstəvidə diskussiyaların yaranmasına rəvac vermişdi.

Zəruri müdafiə həddini aşmaqla vurulan ziyanın ödənilməsi ilə bağlı vahid mövqe olmamışdır. N.S.Malein hesab etmişdir ki, bu zaman zərər vuranın və zərərçəkmişin əməllərində təqsirin dərəcəsi əsas meyar kimi götürülməlidir [11, s. 24]. O.S.İoffe, Y.Tolstoy isə məsələyə diferensial yanaşmanın tərəfdarı kimi çıxış etmiş və göstərmişlər ki, zəruri müdafiə həddini aşma hərəkətlərinə hücum hərəkətlərinin bitməsindən sonra yol verilmişdirsə, zərəri vuran bu halda vurduğu ziyanı tam həcmdə ödəməlidir. Zəruri müdafiə həddini aşma hərəkətləri hücum və müdafiə vasitələrinin bir-birinə uyğun olmaması ilə bağlı olduqda isə zərərçəkmişin təqsirinin dərəcəsi nəzərə alınmaqla ona vurulmuş ziyan tam və ya qismən ödənilə bilər [10, s. 368].

Ümumiyyətlə, sovet mülki hüquq nəzəriyyəsi və qanunvericiliyi zəruri müdafiə və son zərərət hallarını mülki hüquqların özünümüdafiə üsullarından biri kimi tanımışdır. Lakin şəxsin özünü müdafiə tədbirləri bu iki tədbir ilə bitməmiş, onun həm də preventiv tədbirlərdən istifadə etmək səlahiyyəti olmuşdur. Bununla belə, əmlakın mülkiyyətçisinin və ya hər hansı bir əsasla əmlaka sahiblik edən şəxsin əmlakın mühafizəsi üçün tədbirlər görmək hüququ sovet mülki qanunvericiliyində birbaşa qaydada öz əksini tapmamışdır. Şəxsin bu hüquqa malik olması mülki qanunvericiliyin normalarının ümumi təhlilindən doğmuşdur. Bu məsələdə hətta bir az da qabağa gedib söyləmək olar ki, sosialist mülkiyyətini qorumaq sovet vətəndaşlarının nəinki hüququ, hətta vəzifəsi sayılmışdır. Belə ki, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının 1978-ci il 21 aprel tarixli Konstitusiyasının 59-cu maddəsində göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR vətəndaşı sosialist mülkiyyətini qorunmalı və məhkəmləndirməlidir. Dövlət əmlakını və ictimai əmlakın oğurlanmasına və israf edilməsinə qarşı mübarizə aparmaq, xalq malına qayğı ilə yanaşmaq Azərbaycan SSR vətəndaşının borcu kimi təsbit olunmuşdur [1].

1964-cü il Mülki Məcəlləsində yüksək təhlükə mənbəyinin vurduğu ziyana görə məsuliyyət də öz həllini tapmışdır. Həmin Məcəllənin 447-ci maddəsinə əsasən, fəaliyyəti ətrafdakılar üçün yüksək təhlükə ilə əlaqədar olan təşkilatlar və vətəndaşlar (nəqliyyat təşkilatları, sənaye müəssisələri, tikintilər, avtomobil sahibləri və i.a.) ziyanın qarşısını almaz qüvvə və ya ziyan çəkmiş şəxsin qəsdli nəticəsində baş verdiyini sübut etməsə, yüksək təhlükə mənbəyinin vurduğu ziyanı ödəməyə borcludur. Subyektiv mülki hüququn müdafiəsi hər bir halda qanunla müəyyən olunmuş çərçivə daxilində yol verilən olmuşdur. Vaxtı ilə sovet mətbuatında bir hadisə ilə bağlı diqqəti cəlb edən məlumat çap olunmuşdur ki, vətəndaş özünə məxsus olan evi və torpaq sahəsini mühafizə etmək məqsədi ilə həyətin çəpəri boyunca elektrik cərəyanı buraxmışdır. Aydın ki, hüququn (əmlakın) bu cür mühafizəsi yalnız mühafizə məqsədini deyil, həm də əmlakına qarşı hüquq pozuntusu törədənə zərər vurmaq məqsədini daşımışdır. Ona görə də belə əməllərin bəzən bədbəxt hadisələr, bəzən də cinayətlərin baş verməsi ilə yekunlaşması istisna olmamışdır. Dövlət ictimai təhlükəli nəticə doğura bilən bu növ əməlləri nəinki mülki qanunvericilik, həm də cinayət qanunvericiliyi baxımından yolverilməz saymışdır.

On beş yaşı tamam olmamış həddi-buluğa çatmayanın vurduğu ziyana görə onun valideynləri (övladlığa götürənlər) və ya qəyyumu, ziyanın onların təqsiri nəticəsində baş vermədiyini sübut etmədikdə, vurulan ziyan üçün məsuliyyət daşımışlar. On beş yaşı tamam olmamış həddi-buluğa çatmayan, məktəbin, tərbiyə və ya müalicə idarəsinin nəzarəti altında olarkən ziyan vurduqda, həmin məktəb, tərbiyə və ya müalicə idarəsi ziyanın onların təqsiri olmadan baş verməsini sübut etmədiyi halda, həmin zərərə görə məsuliyyət daşımışdır. On beş yaşından on səkkiz yaşınadək həddi-buluğa çatmayanlar isə vurduğu ziyana görə ümumi əsaslar üzrə məsuliyyət daşımışdır. Bu

kateqoriya şəxslərin ziyanı ödəmək üçün kifayət qədər əmlakı və ya qazancı olmadığı hallarda, onun valideynləri (övladlığa götürənləri) və ya himayəçiləri, ziyanın onların təqsiri olmadan vurulduğunu sübut etmədikləri halda, ziyanın müvafiq hissədə onlar tərəfindən ödənilməsi müəyyən edilmişdir. Zıyan vuran həddi-bülüğa çatdıqda, habelə həddi-bülüğa çatana qədər ziyanı ödəmək üçün əmlak və ya digər vəsait əldə etmiş olduqda, onun vurduğu ziyanı ödəməli olanların bu vəziyyəti xitam edilmişdir.

Məcəllədə fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və öz hərəkətlərinin mənasını anlamayan şəxslərin vurduqları ziyanə görə məsuliyyət də öz tənzimini tapmışdır. Belə ki, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən vətəndaşın vurduğu ziyanə görə onun qəyyumu və ya ona nəzarət etməyə borclu olan təşkilat, ziyanın onların təqsiri olmadan vurulduğunu sübut etmədiyi halda, məsuliyyət daşımışdır. Fəaliyyət qabiliyyətli vətəndaş öz hərəkətlərinin mənasını anlamadığı və ya onlara rəhbərlik edə bilmədiyi vəziyyətdə ziyan vurduqda isə, vurduğu ziyanə görə məsuliyyət daşımamışdır. Lakin o, alkoqol içkiləri içməklə və ya narkotiklərdən istifadə və ya sair yolla özünü bu vəziyyətə saldıqda məsuliyyətdən azad olunmamışdır. Bu zaman onun vurduğu ziyanə görə məsuliyyəti ümumi əsaslar ilə həll olunmuşdur. Başqasının vurduğu ziyanı ödəyən şəxs qanunla sair ödəmə miqdarı müəyyən edilmədikdə, vermiş olduğu ödəmə miqdarında digər şəxsə qarşı tələb (reqres) hüququna malik olduğu halda, həddi-bülüğa çatmayan və ya fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən vətəndaşın vurduğu ziyanı ödəmiş valideyn (övladlığa götürənlər), qəyyum və ya himayəçinin həmin vətəndaşa qarşı reqres hüququ olmamışdır.

Sovet mülki qanunvericiliyi borclunun (zərərçəkmişin) tərəfində çıxış edən şəxslərin sayından asılı olaraq paylı, solidar və subsidiar məsuliyyət növlərinin ayırmışdır. Buna uyğun olaraq 1964-cü il Mülki Məcəlləsinin 452-ci maddəsində birlikdə ziyan vuran şəxslərin zərərçəkmiş şəxs qarşısında birlikdə məsuliyyət daşımaları nəzərdə tutulmuşdur.

Mülki Məcəllənin 454-cü maddəsinə əsasən, məhkəmə, arbitraj və ya münsiflər məhkəməsi, ziyanı ödəməyi qət edərkən işin hallarından asılı olaraq, ziyanı ödəmək üçün məsul olan şəxsi, dəymiş ziyanı eyni ilə ödəməyə (həmin keyfiyyət və növdə olan əşyanı verməyə, zədələnmiş əşyanı düzəltməyə və s.) və ya vurulmuş zərəri tamamilə ödəməyə məcbur edə bilər. Zıyan çəkmiş şəxsin özünün kobud ehtiyatsızlığı ziyanın baş verməsinə və ya artmasına kömək etdikdə, ziyan çəkmiş şəxsin təqsirinin dərəcəsinə (ziyan vuranın təqsiri olduqda isə onun təqsirinin dərəcəsinə) asılı olaraq ödəmənin miqdarı, SSR İttifaqı qanununda başqa şərt nəzərdə tutulmadıqda, azaldılmalı və ya ziyanın ödənilməsi rədd edilməli olmuşdur. Məhkəmənin vətəndaşın əmlak vəziyyətindən asılı olaraq onun vurduğu ziyanın ödəmə miqdarını azalda bilmək imkanı olmuşdur. Göründüyü kimi, ziyan vuran şəxsin əmlak vəziyyəti ilə yanaşı, ziyan çəkənin təqsiri nəzərə alınmışdır.

1964-cü il Mülki Məcəlləsinin 456-cı maddəsi bilavasitə səhhətin pozulmasına görə vurulan ziyanın ödənilməsinə həsr olunmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, şəxsin səhhətinə şikəstlik və ya sair xəsarət yetirilən halda, ziyan üçün məsuliyyət daşıyan təşkilat və ya vətəndaş ziyan çəkənin əmək qabiliyyətinin itməsi və ya azalması nəticəsində əldən çıxan qazancını ödəməli, habelə səhhətinin pozulması ilə əlaqədar çəkdiyi xərcləri (qüvvəli yeməklərin, protezlərin, kənar şəxsin ona göstərdiyi xidmətin və s. xərclərini) ödəməli olmuşdur. Qəsdən cinayətkar hərəkət nəticəsində vətəndaşın səhhətinə ziyan vurulduqda (zəruri müdafiə həddini aşdıqda və zərər çəkənin qanunsuz hərəkətləri ilə əlaqədar olaraq qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində ziyan vurulması istisna edilməklə), bu cinayətə görə məhkum edilmiş şəxsin ziyan çəkənin stasionar müalicəsi üçün sərf olunmuş vəsaiti dövlət mədaxilinə ödəməsi nəzərdə tutulmuşdur.

İşçi, onun əvəzindən dövlət ictimai sığorta haqqı verməli olan təşkilatın və ya vətəndaşın təqsirindən, öz əmək (qulluq) vəzifələrinin icrası ilə əlaqədar olaraq şikəst olduqda və ya səhhəti sair formada pozulduqda, həmin təşkilat və ya vətəndaş, işçinin aldığı müavinət məbləğindən və ya səhhətinin pozulmasından sonra, onun üçün təyin edilmiş pensiyadan faktik olaraq ziyanın artıq olan hissəsini ödəməli olmuşdur. Bu qaydadan istisnalar SSR İttifaqı qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmişdir. Ziyən çəkmiş şəxs öldükdə, ölünün öhdəsindəki əmək qabiliyyəti olmayan şəxslər və ya onun ölüm gününədək ondan vəsait almaq hüququ olan şəxslər, habelə onun ölümündən sonra doğulmuş uşağı bu ziyanın əvəzini almaq hüququna malik olmuşdur. Göstərilən şəxslərə verilən ödəmə, ziyan çəkənin sağlığında onların saxlanması üçün onun qazancından aldığı hissəsinin məbləği miqdarında verilmişdir. Ziyən aşağıdakı qaydada ödənilmişdir:

- 1) həddi-buluğa çatmayanlara – on altı yaşı, tələbələrə isə, on səkkiz yaşı tamam olana qədər;
- 2) əlli beş yaşından yuxarı qadınlara, altmış yaşından yuxarı olan kişilərə - ömürlük;
- 3) əlillərə - əlillik müddətində;
- 4) yaşından və əmək qabiliyyətindən asılı olmayaraq, ölünün işləməyən və onun səkkiz yaşına çatmamış uşaqlarına, nəvələrinə, qardaşlarına və ya bacılarına xidmət edən arvadına (ərinə) və ya valideyninə - həmin azyaşlılar səkkiz yaşına çatana qədər.

Şikəstlik və ya sair formada səhhətin pozulması ziyan çəkmiş şəxs üçün dövlət ictimai sığorta haqqı verməli olmayan təşkilat və ya vətəndaş tərəfindən vurulduqda, həmin təşkilat və ya vətəndaş bu Məcəllənin 442, 443, 447-ci maddələrinin qaydalarına əsasən, ziyan çəkmiş şəxsə, onun aldığı müavinət məbləğindən və ya səhhətinin pozulmasından sonra ona təyin edilmiş və faktik olaraq aldığı pensiyadan artıq olan hissəni ödəməli olmuşdur. Dövlət ictimai sığortası ilə sığortalanmalı olan vətəndaşa şikəstlik və ya onun səhhətinin sair pozulması ilə əlaqədar olaraq müavinət və ya pensiya təyin edilmədikdə ziyanın vurulması üçün məsul olan təşkilat və ya vətəndaş ona vurulmuş ziyanı tam həcmdə ödəməli olmuşdur (1964-cü il MM-nin 457-459-cu maddələri).

Vurulmuş ziyan üçün məsul olan təşkilatın və ya vətəndaşın, bu Məcəllənin 457, 458-ci maddələrində göstərilən şəxslərə verilmiş müavinətləri və ya pensiyayı, dövlət ictimai sığortası və ya ictimai təminat orqanının reqres tələbi üzrə ödəməyə borclu olması müəyyən edilmişdir. Dövlət ictimai sığortası ilə sığortalanmalı olmayan vətəndaş şikəst edildikdə və ya onun səhhəti pozulduqda, ziyana görə məsul olan təşkilat və ya vətəndaş, ziyan çəkən şəxsin səhhətinin bərpa edilməsi ilə əlaqədar olaraq, onun çəkdiyi xərcləri, habelə qanunla sair hal nəzərdə tutulmayıbsa, müvafiq kateqoriya fəhlə və qulluqçuların orta əmək haqqına nisbətən hesablama qaydası ilə, onun əmək qabiliyyətinin itirilməsi və ya azaldılması ilə əlaqədar olaraq, ona dəymiş ziyanı ödəməli olmuşdur. Kolxozçu şikəst olduqda və ya onun səhhəti sair formada pozulduqda, ona dəyən ziyana görə məsul olan təşkilat və ya vətəndaş, ziyan çəkmiş şəxsin səhhətinin bərpa edilməsi ilə əlaqədar olan xərcləri, habelə onun əmək qabiliyyətinin itməsi və ya azalması nəticəsində dəymiş ziyanı, ziyan çəkənin kolxozun ictimai təsərrüfatında iştirak etməməsi nəticəsində itirdiyi gəlir miqdarında və ya həmin gəlirlərin ziyan çəkənin kolxozçular üçün müəyyən edilən aldığı pensiya təminatından artıq olan məbləğin hissəsini ödəməli olmuşdur.

On beş yaşı tamam olmayan və ziyan vurulan vaxt müstəqil qazancı olmayan vətəndaşlara xəsarət yetirildiyi və ya onun səhhətinin pozulmasının sair hallarında, ziyan vurmaq üçün məsul olan təşkilat və ya vətəndaşın həmin şəxsin müalicəsinə, protezinə, kənar şəxslərin ona xidmət göstərməsinə və xəsarətlə və ya səhhətinin pozulmasının sair halları ilə əlaqədar olaraq çəkilən xərcləri ödəməli olması müəyyən edilmişdir. Ziyən çəkmiş şəxsin on beş yaşı tamam olduqda ziyan üçün məsul olan təşkilat, həmçinin vətəndaşların əmək qabiliyyətinin itməsi və ya azalması ilə

əlaqədar olaraq, ona dəymiş ziyanı, həmin yerdə ixtisasız fəhlənin müəyyən edilmiş orta əmək miqdarına müvafiq olaraq hissədə ödəməli olması müəyyən edilmişdir. On beş yaşı tamam olmayan vətəndaşın səhhəti pozulan vaxt o, müstəqil qazanca malik olduqda, vurulmuş ziyan onun qazancına münasib olaraq, lakin həmin yerdə ixtisasız fəhlənin əmək haqqının minimum miqdarından az olmayaraq ödənilməli olmuşdur.

Ziyan çəkmiş şəxsin səhhətində əhəmiyyətli dəyişikliklər (əmək qabiliyyətinin artması və ya azalması) baş verdikdə, pensiyanın miqdarı artıb və ya azaldıqda, bu halda, həm ziyan çəkən, həm də ziyan vuran qət edilmiş ödəmə məbləğinin müvafiq surətdə azaldılması və ya artırılması haqqında ərizə ilə müraciət etmək hüququ olmuşdur. Ziyan çəkmiş şəxsin əmək qabiliyyətinin azalması ilə əlaqədar olan, habelə ölümlə əlaqədar olaraq vurulmuş ziyanın alınması aylıq ödəmələr yolu ilə həyata keçirilmişdir. Ziyan çəkmiş şəxs öldükdə, ölüm üçün məsuliyyət daşıyan təşkilat və ya vətəndaşın ziyan çəkənin dəfni ilə əlaqədar olan xərcləri çəkən şəxsə ödəməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, sovet mühakimə icraatında da fiziki şəxsin həyatı və ya sağlamlığına, o cümlədən mülkiyyətinə vurulmuş zərərə görə maddi məsuliyyət daşımali olan təqsirkar şəxsə qarşı mülki iddia vermək hüququ nəzərdə tutulmuşdur. Mülki iddiaya müvafiq cinayət işi ilə birlikdə baxılmışdır. Mülki iddianın bu cür həll edilməsinin üstünlüyü cinayətin ittiham və mülki-hüquqi nəticə doğuran hissələrinin tam və hərtərəfli istintaq olunmasına imkan verməsi ilə izah olunmuşdur [73, s. 6].

Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 1999-cu il tarixli 779-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş və 26 may 2000-ci il tarixli 886-IQ nömrəli Qanunu ilə 2000-ci il sentyabr ayının 1-dən qüvvəyə minmiş Mülki Məcəlləsinin IX bölməsi “Mülki hüquq pozuntularından (deliktlərdən) əmələ gələn öhdəliklər” adlanır və özündə 59-61-ci fəsiləri birləşdirir. Məcəllənin “Mülki hüquq pozuntuları (deliktlər)” adlanan 59-cu fəslə 1096 – 1116-cı maddələri, “Fiziki şəxsin həyatına və ya sağlamlığına vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsi” adlanan 60-cı fəslə 1117 - 1127-ci maddələri, “Malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi” adlanan 61-ci fəslə 1128-1132-ci maddələri əhatə edir. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Mülki Məcəlləsinin qeyd edilən normaları, şübhəsiz, fiziki şəxsin həyat və sağlamlığına vurulmuş zərərə görə mülki-hüquqi məsuliyyətin ümumi əsaslarını tənzim edir və dissertasiyanın növbəti hissələrində bu normaların elmi-nəzəri və təcrübi baxımdan kompleks təhlili aparılacaqdır.

Yekun olaraq göstəririk ki, Azərbaycanda sovet hakimiyyəti dövründə fiziki şəxsin həyatı və sağlamlığına vurulmuş zərərə görə mülki-hüquqi məsuliyyəti tənzim edən qanunvericiliyi, o cümlədən mülki-hüquqi elmi düşüncələrinin inkişafını aşağıdakı tarixi dövrlərə ayırmaq olar:

- 1) əmtəə münasibətlərinin minimuma endiyi, birbaşa (əmtəəsiz, pulsuz) bölgü münasibətlərinin geniş yayıldığı dövr (1918-1921-ci illər);
- 2) xüsusi əmtəə münasibətlərinin geniş yayıldığı dövr (1922-1928-ci illər);
- 3) xüsusi əmtəə münasibətlərinin mülki dövriyyədən sıxışdırılıb aradan çıxarıldığı və planlı təsərrüfat sisteminin geniş yayılmağa başladığı dövr (1929-1937-ci illər);
- 4) planlı təsərrüfat sisteminin mərhələli surətdə inkişaf etdiyi və mülki qanunvericiliyin növbəti kodifikasiyası dövrü (1938-1964-ci illər);
- 5) iqtisadi münasibətlərin və buna uyğun mülki qanunvericiliyin sabit inkişaf etdiyi dövr (1964-1984-cü illər)
- 6) qeyri-sabit ictimai münasibətlər və hüquqi düşüncələr dövrü (1985-1991-ci illər).

Bibliografiya

1. Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyası (Əsas Qanunu). - Bakı: Azərnaşr, 1990. - 72 s.
2. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Məlumatı. 1986-cı il, №12, maddə 72.
3. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Məlumatı. 1986-cı il, № 21-22, maddə 159.
4. Əkbərov R.A., Səlimov S.M. Azərbaycanın dövlət və hüquq tarixi. - Bakı: Digesta nəşriyyatı, 2001. - 488 s.
5. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Cinayət və cəza məsələləri. Dərs vəsaiti. - Bakı: BDU, 1994. - 384 s.
6. Альперт С.А. Защита в советском уголовном процессе прав и законных интересов лиц, понесших имущественный ущерб от преступления. Текст лекций. – Харьков: Юридический институт, 1984. - 36 с.
7. Григорьева О.Г. Регулирование гражданско-правовых отношений, осложненных иностранным элементом: историко-правовой аспект // Юридические исследования. – 2016. – № 6. - С. 31 – 44.
8. Дриль Д.А. Преступность и преступники. Учение о преступности и мерах борьбы с нею / Сост. предисл. В.С.Овчинского.- М.: ИНФРА-М, 2006. - 770 с.
9. Значение и смысл Корана. Сура 4-5. Copyright by SKD Bavaria Verlag & Handel GmbH. ISBN 3/926575-69-7. 1999. - 473 с.
10. Иоффе О.С., Толстой Ю.К. Новый гражданский кодекс РСФСР. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1965. - 368 с.
11. Малеин Н.С. Возмещение вреда, причиненного в состоянии необходимой обороны и крайней необходимости // “Советская юстиция”. 1964, № 20. - С. 23-25.

Mammedzade A.I.*

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2021.64.59-70

UDC 347.1

**Legal regulation of liability for damage to life and health of an individual
in the history of civil legislation of the Republic of Azerbaijan**

Abstract: One of the important methods used in scientific research is the historical approach. Achieving the right conclusion on the appropriateness of any event or process depends to a large extent on the study of its historical origin. After all, no event or process arises from nothing and does not exist in isolation. For this reason, the denial of the historical approach leads to mistakes sooner or later in the use of the studied event or process. Historiography makes it necessary to consider events and processes as a set of relations that change and develop over time, and their dynamics reflects a member relationship of relatively stable stages. Development itself takes place in the process of combining causes and effects. The historical approach allows identifying both positive and negative changes in the dynamics of the process under consideration, to distinguish between

* **Mammedzade Aynura Ilgar** - Doctoral student, Department of Civil Law Baku State University (Azerbaijan).
E-mail: am1988ma@outlook.com

important and insignificant aspects, on the basis of which it is possible to predict its future successful development.

One of the important methodological requirements of the historical approach is to conduct research in chronological order, in stages. The main political, economic or cultural events that took place in the development of the relevant society or state are taken as criteria in the classification by historical periods. However, at each new stage of historical development, relations are formed not on the ground, but on the foundations of previous periods. It is impossible to talk about the successful development of civil and civil society institutions without taking into account the conditions of creation and development, the political and legal regime of Legislation governing the relationship.

Soviet law provides for the right of a natural person to sue a guilty person who is financially liable for damage to his life or health. The advantage of considering a civil claim together with the relevant criminal case and resolving the civil claim in this way allowed for a full, comprehensive and objective investigation of the parts of the criminal prosecution that have accusatory and civil-legal consequences. The preservation of this tradition in the current legislation and the establishment of new civil law mechanisms should be assessed as an indicator of the development of legal regulation in this area. The preservation of this tradition in the current legislation and the establishment of new civil law mechanisms should be assessed as an indicator of the development of legal regulation in this area.

Keywords: civil law; individual; life and health of an individual; damage; liability; legal regulation.

References

1. Constitution of Azerbaijan Soviet Socialist Republic. Baku, Azerneshr Publ., 1990, 72 p. (in Azerbaijani).
2. Bulletin of Supreme Soviet of Azerbaijan SSR, 1986, no. 12. Article 72. (in Azerbaijani).
3. Bulletin of Supreme Soviet of Azerbaijan SSR, 1986, nos. 21-22. Article 159. (in Azerbaijani).
4. Alekperov R.A., Salimov S.M. History of the state and law of Azerbaijan. Baku, Digesta Publ., 2001, 488 p. (in Azerbaijani)
5. Samandarov F.Y. Criminal law. Crime and punishment issues. Teaching aid. Baku, BSU Publ., 1984, 384 p. (in Azerbaijani).
6. Alpert S.A. *Zaschita v sovetskom ugovnom protsesse prav i zakonnykh interesov lits, ponesshikh imuschestvennyi uscherb ot prestupleniya. Tekst lektsiyi* [Protection in the Soviet criminal process of the rights and legitimate interests of persons who have suffered property damage from a crime. Lecture course]. Kharkov, Yuridicheskiiy institute Publ., 1984, 36 p.
7. Grigoryeva O.G. *Regulirovanie grazhdansko-pravovykh otnosheniy, oslozhnennykh inostrannym elementom: istoriko-pravovoyi aspekt* [Regulation of civil legal relations complicated by a foreign element: historical and legal aspect]. Journal Yuridicheskie issledovaniya. 2016, no. 6, pp. 31-44.
8. Dril D.A. *Prestupnost' i prestupniki. Uchenie o prestupnosti i merakh bor'by s neyu* [Crime and criminals. The doctrine of crime and measures to combat it]. Sost. predisl. V.S. Ovchinskogo [Compiled by V.S. Ovchinsky]. Moscow, INFRA-M, 2006, 770 p.

9. *Znachenie i smysl Korana. Sura 4-5* [Importance and sense of Koran. Sura 4-5]. Copyright by SKD Bavaria Verlag & Handel GmbH. ISBN 3/926575-69-7. 1999, 473 p.

10. Ioffe O.S., Tolstoyi Y.K. *Novyi grazhdanskiy kodeks RSFSR* [New Civil Code of the RSFSR]. Leningrad, LSU Publ., 1965, 368 p.

11. Malein N.S. *Vozmeschenie vreda, prichinennogo v sostoyanii neobkhodimoyi oborony i krayneyi neobkhodimosti* [Compensation of harm caused in the state of justifiable defence and extreme necessity]. *Journal Sovetskaya yustitsiya*, 1964. No. 20, pp. 23-25.

Мамедзаде А.И.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2021.64.59-70

УДК 347.1

Правовое регулирование ответственности за причинение вреда жизни и здоровью физического лица в истории гражданского законодательства Азербайджанской Республики

Аннотация: Одним из важных методов, используемых в научных исследованиях, является исторический подход. Правильный вывод о целесообразности того или иного события или процесса во многом зависит от изучения его исторического происхождения. В конце концов, ни одно событие или процесс не возникает из ничего и не существует изолированно. По этой причине отрицание исторического подхода рано или поздно приводит к ошибкам в использовании изучаемого события или процесса. Историография заставляет рассматривать события и процессы как совокупность отношений, которые меняются и развиваются во времени, а их динамика отражает отношения участников на относительно стабильных этапах. Само развитие происходит в процессе соединения причин и следствий. Исторический подход позволяет выявить как положительные, так и отрицательные изменения в динамике рассматриваемого процесса, выделить важные и незначительные аспекты, на основании которых можно спрогнозировать его дальнейшее успешное развитие.

Одно из важных методологических требований исторического подхода - проведение исследования в хронологическом порядке, поэтапно. Основные политические, экономические или культурные события, имевшие место в развитии соответствующего общества или государства, принимаются в качестве критериев при классификации по историческим периодам. Однако на каждом новом этапе исторического развития отношения складываются не на почве, а на основах предыдущих периодов. Невозможно говорить об успешном развитии институтов гражданского общества и гражданского общества без учета условий создания и развития, политико-правового режима Законодательства, регулирующего взаимоотношения.

Советское законодательство предусматривает право физического лица подать в суд на виновного, которое несет материальную ответственность за причинение вреда его жизни или здоровью. Преимущество рассмотрения гражданского иска вместе с соответствующим уголовным делом и разрешения гражданского иска, таким образом, позволило провести полное, всестороннее и объективное расследование тех частей уголовного преследования, которые

♦ Мамедзаде Айнура Ильгар гызы - докторант кафедры «Гражданского права» Бакинского Государственного Университета (Азербайджан). E-mail: am1988ma@outlook.com

имеют обвинительные и гражданско-правовые последствия. Сохранение этой традиции в действующем законодательстве и создание новых механизмов гражданского права следует оценивать как показатель развития правового регулирования в этой сфере.

Ключевые слова: гражданское право; человек, жизнь и здоровье человека; ущерб; ответственность; правовое регулирование.

Библиография

1. Конституция Азербайджанской Советской Социалистической Республики (Основной Закон). – Баку: Азернешр, 1990. – 72 с. (на азерб. яз.).
2. Ведомости Верховного Совета Азербайджанской ССР. 1986, -№12, ст. 72. (на азерб. яз.).
3. Ведомости Верховного Совета Азербайджанской ССР. 1986. - №21-22, ст. 159 (на азерб. яз.).
4. Акперов Р.А., Салимов С.М. История государства и права Азербайджана. – Баку: Дигеста, 2001. - 488 с. (на азерб. яз.).
5. Самандаров Ф.Ю. Уголовное право. Вопросы преступности и наказания. Учебное пособие. – Баку: БГУ, 1994. – 384 с. (на азерб. яз.).
6. Альперт С.А. Защита в советском уголовном процессе прав и законных интересов лиц, понесших имущественный ущерб от преступления. Текст лекций. – Харьков: Юридический институт, 1984. - 36 с.
7. Григорьева О.Г. Регулирование гражданско-правовых отношений, осложненных иностранным элементом: историко-правовой аспект // Юридические исследования. – 2016. – № 6. С. 31 – 44.
8. Дриль Д.А. Преступность и преступники. Учение о преступности и мерах борьбы с нею / Сост. предисл. В.С.Овчинского.- М.: ИНФРА-М, 2006. - 770 с.
9. Значение и смысл Корана. Сура 4-5. Copyright by SKD Bavaria Verlag & Handel GmbH. ISBN 3/926575-69-7. 1999. - 473 с.
10. Иоффе О.С., Толстой Ю.К. Новый гражданский кодекс РСФСР. - Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1965. - 368 с.
11. Малеин Н.С. Возмещение вреда, причиненного в состоянии необходимой обороны и крайней необходимости // Советская юстиция. 1964. - № 20. - С. 23-25.